

HIMANENGATE OCH KONKURRENSKULTUREN

Till hur hög grad kan forskning konkurransutsättas? Vad får det för konsekvenser för forskningens kvalitet och för forskarens liv? **Nora Hämäläinen** reflekterar över forskarens villkor i konkurrenskulturen, ett samhälle som misslyckats med att stödja och ta till vara den akademiska expertis som finns.

Text: Nora Hämäläinen

Den sista veckan i februari har i år präglats av en lite överraskande debatt om konkurransutsättning av forskningsmedel i Finland. Grunden för debatten är de klagomål som justitiekanslern fått ta emot angående den framtidsutredning som statsrådet har beställt för 700.000 euro av filosofiedoktorn och konsulten **Pekka Himanen**. Bland filosofkolleger har det förstås både muttrats och skämtats om Himanens frikostiga ersättning för något som både fackfilosofier och andra forskare ser som en tafflig pamflett, men åtminstone jag hade inte väntat mig ett bredare intresse för frågan.

Problemen med beställningen är flera. För det första anser man att ett forskningsprojekt i den budgetklassen rent formellt borde ha konkurransutsatts. För det andra präglas processen som lett upp till beställningen av värsta sortens bästa broder-fasoner, där frågor om kvalitet och kompetens helt förbigåtts. För det tredje har projektet bekostats med forskningsmedel från bland annat Finlands Akademi, trots att slutresultatet egentligen inte är forskning. Forskarförbundets ordförande **Markku Salonen** uttrycker detta mycket klart i en intervju i *Savon Sanomat*: "Om det forskningsmässiga innehållet och kvaliteten i Himanens verk måste man konstatera att de inte skulle passera de kriterier som finns för forskningspublikationer, utan snarast hör till kategorin samhällsliga pamfletter. Dock skulle de i den senare kategorin inte heller representera särskilt innovativt eller nytt tänkande." För det fjärde har det visat sig att även finansierarna upplevt sig överkörda i beslutsprocessen. Och så vidare.

Det är förstås positivt att det uppstår debatt kring oegentligheter i bruket av offentliga medel. För forskarsamfundet har det här varit ett ypperligt tillfälle att föra fram hur kvalitativ forskning kräver sina egna processer: framför allt sakkunniggranskning och relativ frihet från politisk styrning. I bästa fall kan debatten kring fallet Himanen öka förståelsen för forskningens särart och integritet i ett politiskt klimat där forskningen och universitetsväsendet i allt högre grad för-

väntas vara direkt instrumentella till nationella tillväxt- och sysselsättningsmål.

Samtidigt kan man ändå fundera över vad debatten berättar om forskningssamfundets och forskningsfinansieringens uppbyggnad idag. Det blir väldigt tydligt att forskning i hög grad är något som görs i form av projekt, med medel som forskarna själva eller deras arbetsgivare tävlar om med andra forskare och forskningsinstitutioner. Många fast anställda professorer och lektorer som jag har talat med vittnar om ett krympande utrymme för forskning inom tjänsten, då administrationen har ökat och resurserna för timplärare minskar. Ska man forska, så måste man tävla.

De goda sidorna med det här systemet är ganska uppenbara, på sätt som även kommer fram i Himanen-kontroversen. Med välgjorda ansökningar som granskas av nationell och internationell expertis kan man gallra bort oseriösa aktörer och höja den allmänna kravnivån. För att få pengar måste man vara bland de bästa och även många av de bästa blir utan. Systemet är inte ofelbart och forskningsfinansiering innebär alltid

Vi har en situation där konkurrensen är nödvändig för att trygga forskningens kvalitet samtidigt som den på flera olika sätt kan vara skadlig för forskningen.

en viss typ av risk: man vet inte och ska inte veta på förhand vad man får. Men i huvuddrag säkrar konkurrensen att pengarna inte går till helt fel personer eller ogenomtänkta projekt.

Det negativa med systemet är att det konstanta tävlandet också verkar nedbrytande på forskarna, forskningsmiljöerna, forskningsinnehållen och, paradoxalt nog, även själva kvalitetsgranskningen.

Forskarna: Av alla karriärer som en högt utbildad person kan ge sig in på är forskarkarriären, näst efter konstnärsvägen, kanske den osäkraste. Man satsar år och årtionden på att skaffa sig ett kunnande som man i vissa fall är ensam om i hela landet, kanske till och med i hela världen. En stor del

av arbetet görs med tidsbegränsade, ofta korta arbetskontrakt, varvade med stipendieperioder och arbetslöshet. En fast anställning kan man börja hoppas på i fyrtioårsåldern, men faktum är att en stor del av forskarna förr eller senare blir tvungna att söka andra jobb på en arbetsmarknad där det finns relativt lite intresse eller respekt för deras kunskaper. Kort sagt: samhället skapar en pool av experter som den sedan tvingar till inbördes konkurrens. Det finns ingen plan för hur man ska ta vara på de experter och det kunnande

Kvalitativ forskning kräver sina egna processer: framför allt sakkunniggranskning och relativ frihet från politisk styrning.

som inte vinner forskningsmedel eller fasta tjänster. Det ena året är du framgångsrik och prisbelönt, det andra året går du och stämplar, även om det arbete du gör skulle hålla precis samma jämna goda standard. Många forskare lägger av för att de upplever tävlandet och den ekonomiska osäkerheten som psykiskt nedbrytande.

Kollegialiteten: En konstant konkurrens försämrar kollegiala relationer. Man nätverkar med dem som man kan ha gemensamma projekt med, men ignorerar eller svartmålar dem som man inte kan samarbeta med. Representanter för andra forskningstraditioner eller inriktningar inom det egna facket kan till och med rökas ut från universitet och forskningsinstitutioner plattformar som är nödvändiga för att konkurrera om forskningsmedel. I stället för att lära av varandra idkar man inte sällan aggressiv forskningspolitik i korridorerna.

Innehållet och granskningen: Den hårda konkurrensen mellan forskare och forskargrupper leder lätt till en politisering av utvärderingsprocesserna. För att ta ett exempel från mitt eget fack: inom filosofin är det idag viktigt att man publicerar artiklar i internationella tidskrifter, allra helst i rätt tidskrifter. Inte dem som är rätt för ens forskningsområde, utan dem som är högst skattade i internationella tidskriftsrankningar. De högst rankade tidskrifterna är i regel sådana som endast publicerar analytisk filosofi och utesluter andra traditioner. Och hur kommer rankningarna till? Det är ingen som har satt sig ner och jämfört forskningens kvalitet med andra tidskrifter eller böcker, utan man har granskat hur ofta de citeras, frågat professorer vilka tidskrifter de läser och uppskattar, o.s.v. Det fungerar som en typ av majoritetens diktatur, där man egentligen inte behöver ta reda på vad som händer utanför de privilegierade forumen, eftersom det enligt systemets regler per definition är sämre.

Som kvalitetsmått är rankningarna opålitliga, men som politiska styrinstrument är de effektiva. Många av de unga forskare som klarar sig bra i dagens akademiska filosofi anpassar medvetet sitt arbete efter vad som klarar sig på tidskriftsmarknaden. I vissa fall sker det på bekostnad av intellektuell integritet: man lär sig systemet och gör det som krävs för att ta sig uppåt.

Vidare: för att vinna forskningsmedel måste man vara nytänkande, men man kan inte vara hur nytänkande som helst. Det är lättare att skriva en bra ansökan och få finansiering på ett forskningsområde som är väl etablerat, med en infallsvinkel som externa sakkunniggranskare sannolikt förstår och kan ta till sig. Men många av de forskargärningar som vi beundrar skulle inte ha kunnat komma till i en projektekonomi, eftersom de har sprungit ur stor osäkerhet, oklarhet, trevanden och slump. En hårt konkurrerad projektekonomi kanske ger mer förutsägbara och säkrare resultat, men många typer av forskning förutsätter att en dedikerad, fast anställd forskare, lektor eller professor själv disponerar över sin forskningstid i flera årtionden.

Vi har alltså en situation där konkurrensen är nödvändig för att trygga forskningens kvalitet samtidigt som den på flera olika sätt kan vara skadlig för forskningen. Som barn av projektakademien, projektkulturen och projektekonomin har jag svårt att se att allt skulle ha varit bättre på den tiden då professors assistent ofta omsider blev professors efterträdare. Men man borde

också ha en forskningspolitisk strategi för att motarbeta konkurrenskulturens negativa verkningar. Den skulle bland annat innefatta:

- En strategi för hur samhället ska ta vara på den expertis man har skapat genom forskarutbildning och forskningsfinansiering.
- En forskarutbildning som främjar nyfikenhet, respekt och breda intressen utanför den egna specialiseringen.
- En större andel tillsvidareanställningar inom forskning och högre utbildning.
- En kritisk hållning gentemot kvantitativa mått och rankingar.
- Ett trollspö som man kan vifta med för att avlägsna destruktiv korridorpolitik.

Åtminstone borde det finnas en bredare diskussion om systemets avigsidor, och om hur tävlandet och osäkerheten påverkar forskarnas förutsättningar att tänka kreativt och kritiskt.

Det är bra att forskarsamfundet orkar protestera när forskningsmedel används för att bekosta medelmåttiga konsultrapporter. Men att just konkurrensutsättningen lyfts fram som garant för den forskningsmässiga kvaliteten kunde mana till eftertanke.

Är du nyfiken på att lära dig mer om denna problematik? Ta då en titt i vårt arkiv och läs **Hugo Strandbergs** artikel *Kommersiella förslag – ett hot mot vetenskapens väsen* (*Ikaros* 2009: 1, http://www.fbf.fi/ikaros/arkiv/2009-1/ikaros109_p14-15.pdf).

Nora Hämmäläinen är filosof och akademisk snuttjobbare